

HAMZA SHE'RIYATIDA OBRAZLAR TIZIMI

Fazilat MAMADALIYEVA

Namangan davlat universiteti,

Musaqil izlanuvchi

mamadaliyevafazilat322@gmail.com

+998 94 306 65 62

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshlari badiiy tafakkur tarzini yangilashga hissa qo'shgan shoir, nosir va dramaturg Hamza Hakimzoda Niyoziy she'riyatiga xos alohida jihatlar va shoirning poetic obrazlari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar. An'anaviy obraz, lirik kechinma, syujetli lirika, oshiq, ma'shuqa, raqib, novatorlik, traditsion tamoyil.

Фазилат МАМАДАЛИЕВА

Наманганский государственный университет,

Независимый искатель

мамадалиеваfazilat322@gmail.com

+998 94 306 65 62

ЛИРИКЕ ХАМЗЫ

Абстрактный. В данной статье поэт, прозаик и драматург Хамза Хакимзода Ниязи, внесший вклад в обновление художественного образа мышления в начале XX века, анализирует специфические аспекты и поэтические образы поэта.

Ключевые слова. Традиционный образ, лирический опыт, сюжетная лирика, возлюбленная, любовница, соперница, новаторство, традиционное начало.

Fazilat MAMADALIYEVA

Namangan State University,

Independent researcher

mamadaliyevafazilat322@gmail.com

+998 94 306 65 62

HAMZA'S LYRICS

Annotation. This article analyzes the specific aspects of the poetry of the poet, prose writer and playwright Hamza Hakimzoda Niyoz, who contributed to the renewal of the artistic thinking of the early 20th century, and the poetic images of the poet.

Keywords. Traditional image, lyrical experience, plot lyrics, lover, mistress, rival, innovation, traditional principle.

KIRISH

Odamning tashqi olamdan ta'sirlanib yaratgan san'at turlari orasida so'z san'ati alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir so'z borliqni tasavvur va tafakkur yordamida voqelanishiga xizmat qiladi va uning vositasida jamiyatdada hamda borliqdada, ruhiyatda va qalbda kechayotgan jarayonlar o'z in'ikosini topadi.

Ulug ' olim Abu Nasr Farobiy tomonidan yaratilgan "Fozil odamlar shahri" asarida, faylasuf Aristotelning olamni bilish haqidagi qarashlarini quyidagicha izohlaydi "...osmon va yerdagi tuyg'u bilan his etiladigan narsalar va ko'zga ko'rinadigan holatlarni hamda ruhning o'zidagi tuyg'ularning mavjudligi sabablarining bilishga ruh doimo intilib turadi. Ruh yana, ruhiyatda paydo bo'ladigan boshqa g'oya va esdaliklarning haqiqiy mohiyatini, xoh ular mazkur odam ruhida paydo bo'layotgan bo'lsin, xoh boshqa odam ruhida paydo bo'lib unga(mazkur odamga) ma'lum bo'lgan

bo'lsin, baribir bilishga intilishi,—haqida fikr yuritar ekan,—yuqoridagi aytilgan narsalardan bir nimani bilib olgan odam quvonch va huzur topishini”[1.23] ta’kidlaydi.

Olam mohiyatini aks ettirishda odam, uning iste’dodi muhim mezon hisoblanadi. Ijod ahlining tabiatga taqlid (so‘z, harakat, bo‘yoq yordamida) qilishi natijasida esa bir-biridan farq qiluvchi san’atlar paydo bo‘ladi va ular insonga turli xil tarzda estetik ta’sir o‘tkazadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hayotiy tafsilotlarning shaxs ongidagi qayta tasavvurini izohlashga kirishgan Aristotel san’atni quyidagicha ta’riflaydi: “Ba’zi kishilar mahorat, ba’zilar malaka sababli, yana ba’zilar tug‘ma iste’dodlari tufayli bo‘yoqlar va shakllar yordamida ko‘p narsalarning tasvirini-o‘xshashini yaratadilar”[7.54] faylasufning tushuntirishicha, mahoratli, malakali, tug‘ma iste’dod egalarigina olamni qayta tasvirlay oladi. Aristotel borliqni bilishda odam sezgisining ro‘li hususida fikr yuritar ekan, san’atlar ichida poeziyaning tabiiy paydo bo‘lishi, shaxs boshqa jonli mavjudodlardan o‘xshatish qobiliyatiga ega ekanligi bilan farqlanishi, hatto dastlabki bilimlarni o‘xshatishdan olishi va bu jarayon samaralari barchaga huzur bag‘ishlashi hususida yozadi. Faylasufning fikricha his qiladigan va sezgi uyg‘otadigan narsalarning hammasi tashqi olamda yashaydi. Shuning bois inson bilish va zavq olish uchun tabiatga taqliq qiladi.

NATIJALAR

Butun jahon adabiyotshunosligida ijodkor badiiy tafakkurining poetik obrazlarda namayon bo‘lish usullari, muayyan milliy she’riyatda an’ana va yangilanish jarayonining o‘ziga xosligi kabi masalalari dolzarb muommolardan biri sifatida tadqiq etib kelinmoqda. Ijodkorlar borki, ular badiiy ijoddagi ilk qadamlaridayoq adabiyot maydoniga yangicha ruh olib kiradilar. Poetik shaklda va poetik obrazlarda ular tamonidan amalga oshirgan yangilanish individual ijodiy kashfiyotlar darajasidan o‘sib, o‘zi mansub bo‘lgan xalq adabiyotiga yangi yuksalish bosqichini boshlab beradi. Ijod laboratoriyasiga mansub ana shunday qonuniyatlarni, ularning yuzaga kelish

tamoyillarini tadqiq qilish yangi ilmiy-nazariy xulosalarga olib kelishi jihatidan dolzarbdir.

Dunyo adabiyotshunosligida, jahon xalqlari she'riyatida badiiy tafakkur tadriji, poetik janrlar takomiliga xos tamoyillar, badiiy ijod va uning millat hamda umuminsoniyat poetik tafakkuri yangilanishiga ta'siri, G'arb-u Sharq badiiy estetik tasavvurining namoyon bo'lish usullari singari asosiy masalalar o'rganilmoqda. Poetik mazmunning yangilanishi milliy va umuminsoniy ruhiyat ifodasida aks etishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Poetik obrazdagi evrilishning badiiy-estetik tafakkur rivojidadagi o'rniga doir qarashlar ilgari surilmoqda. Poetik shakl o'zgarishining omillariga oid yangi nazariy xulosalarga kelinmoqda.

MUHOKAMA

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri bo'lib, uning she'riyati o'zbek ma'rifatchilik adabiyotining eng muhim qismidir. U she'riyatda o'ziga xos uslub va mazmunni yaratib, adabiy tilni rivojlantirish, zamonning dolzarb muammolarini ko'tarish va ma'naviy uyg'onishga undashda katta rol o'ynagan. Quyida Hamzaning she'riyatiga xos asosiy xususiyatlar va uning poetik obrazlarining rivojlanishi tahlil qilinadi:

Ma'rifatparvarlik va islohotchilik. Hamza she'riyatining asosiy xususiyatlaridan biri xalqni ilm-ma'rifatga chorlash, johillik va qoloqlikni tanqid qilishdir. U jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlikni ko'tarib, xalqni o'z huquqlari uchun kurashishga undadi. Misol sifatida "Millatimga" she'rida Hamza xalqni uyg'onishga va ilm olishga chorlaydi.

Xalqchil ruh va soddalik. Hamza o'z she'rlarida xalq tiliga yaqin, tushunarli va soddada uslubda yozgan. Bu uning asarlarini keng ommaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etdi. She'riyati orqali u xalqning og'ir hayoti, qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlikni tasvirlab, ularning dardini ifodaladi.

Tanqidiy ruh va hajv. Hamzaning ko'plab she'rlari tanqidiy ruhda yozilgan bo'lib, u qoloqlik, johillik, soxta din arboblari va ijtimoiy illatlarni hajv orqali tanqid qilgan. Masalan, "Jahil bilan kurash" she'rida u johillik va ilmsizlikni kuchli tanqid qiladi.

4. Poetik obrazlarning tadriji. Hamzaning she'riy obrazlari avvalo ramziy xarakterga ega bo'lib, ular orqali ma'rifat va islohot g'oyalarini ifoda etadi. Uning obrazlari quyidagi bosqichlardan o'tadi:

Ma'rifat targ'ibotchisi: Ilm-ma'rifatni, zamonaviy bilimlarni o'zlashtirishga chorlovchi obraz.

Mehnat va mardlik timsollari: U she'rlarda mehnatkash insonlarni idealizatsiya qilib, ularning ijtimoiy hayotdagi rolini ulug'laydi.

Adolat va kurash ramzi: Hamzaning obrazlari keyinchalik ijtimoiy tenglik uchun kurashuvchi, adolat talab qiluvchi ramzlarga aylanadi.

5. Vatanparvarlik va insonparvarlik. Hamza she'riyatida vatanparvarlik va insonparvarlik g'oyalari muhim o'rin egallaydi. U xalqni sevishga, vatan obodligi uchun kurashishga undaydi. "O'zbekiston" kabi she'rlarida vatanga muhabbat va sadoqat bosh mavzu bo'lgan.

6. She'riy shakl va uslub xilma-xilligi. Hamzaning she'rlari an'anaviy aruz tizimida yozilgan bo'lsa-da, u zamonaviy she'riy shakllarni ham sinab ko'rgan. U badiiy ifoda vositalarida xalq og'zaki ijodi unsurlaridan, xalq qo'shiqlari va maqollaridan foydalangan.

7. Haqiqiy va ramziy obrazlar uyg'unligi. Hamzaning she'riyatida real va ramziy obrazlar uyg'unlashgan. Real obrazlar orqali jamiyatdagi haqiqiy muammolarni ochib bersa, ramziy obrazlar orqali insoniyatning umumbashariy dardlarini ifoda etadi.

Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Qalam" g'azali uning ma'rifatparvarlik g'oyalari, qalamning ma'naviy va ijtimoiy kuchini ulug'lash yo'lidagi asosiy asarlaridan biridir. Ushbu g'azalda qalam obrazining tadriji (bosqichma-bosqich rivojlanishi) alohida diqqatga sazovordir. G'azaldagi obrazlar tadrijini quyidagicha tushunish mumkin:

G'azalning birinchi misrasida qalam "oshno" sifatida tasvirlanadi. Bu yerda qalam ilm va ma'rifatga eltuvchi yo'ldosh, bolalikdan inson hayotida muhim ahamiyatga ega do'st sifatida talqin qilinadi. U inson aql-u hushini kamolga yetkazadigan vosita sifatida ko'rsatiladi:

"Man qachon maktabga keldim, oshno qildi qalam,
Bora-bora aql-u hushimni raso qildi qalam[6.65]".

Keyingi bosqichda qalam insonni ma'rifat, axloq va fazilat sari boshlovchi murabbiy sifatida ko'rsatiladi. Qalamning ta'limiy va tarbiyaviy vazifasi ochib beriladi:

"O'rgatub ilm-u adab, axloq-u ham fazl-u ratab,
Ore, g'ayrat, sharm ila bir porso qildi qalam[6.65]".

Bu yerda qalam nafaqat bilim, balki insoniy qadriyatlarni ham tarbiyalaydi.

Hamza qalamni ota-onadan ham ko'ra ko'proq yaxshilik qiluvchi rahnamo sifatida tasvirlaydi. U ilm olish orqali insonning hayotida qanday tub o'zgarishlar bo'lishini ta'kidlaydi:

"Ota-onam qilmagan har yaxshilik bo'lsa agar,
Ko'rsatub manga o'zini rahnamo qildi qalam[6.65]".

Bu misralarda qalam insonning shaxsiy taraqqiyotidagi ustuvor rolni aks ettiradi. Qalam insonni savodli qilib, mehnat orqali o'z maqsadlariga erishishga undaydi. Savod va mehnat natijasida inson o'z hayotini o'zgartira olishi g'oyasi ilgari suriladi:

"O'qudum, chiqdi savodim ham xatim yaxshi bo'lub,
G'ayratimga yarasha ishlar mango qildi qalam[6.65]".

Qalam bu yerda intiluvchanlik va o'zini o'stirish vositasi sifatida ko'rinadi. Qalam so'z ijrochisi sifatida ham namoyon bo'ladi. Inson o'z hayotida yozgan so'zlari orqali qalamga bo'ysunadi va qalamning kuchidan foydalanadi:

"Harna kim yozmish qalam so'zidan aslo chiqmadim,
Ul mani ham aytganim axir bajo qildi qalam[6.65]".

Bu misralarda qalamning ijodiy qudrati va uning inson hayotidagi samarali o'rni tasvirlanadi. Hamza qalamni podshohlik va obro'-e'tibor keltiruvchi vosita sifatida ulug'laydi. Insonning bilim va ijodiy faoliyati orqali jamiyatda yuqori mavqega ega bo'lishi qalamga bog'liq:

Bir gadoni o'g'li erdim, podshoh qildi qalam. Bu yerda qalamning inson hayotini tubdan o'zgartiruvchi kuchi ta'kidlanadi. G'azalning xulosaviy qismida qalam hurmatga loyiq vosita sifatida tasvirlanadi. U har bir kishining hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va shuning uchun qalamni ulug'lash kerakligi urg'ulanadi:

"Hissa: bo'lda podshoh, boqgil qalamni hurmati,
Har kishini o'zidan shundoq rizo qildi qalam."

Bu yakuniy xulosada qalam ilohiy ilhom, ma'rifat va muvaffaqiyat manbai sifatida ulug'lanadi.

XULOSA

Hamza Hakimzoda Niyoziyning she'riyati nafaqat ma'rifiy va ijtimoiy masalalarni ko'tarishda, balki o'zbek adabiyotining yangi davrini boshlab berishda ham katta o'rin tutadi. Uning poetik merosi zamonaviy adabiyot uchun ham bebaho manbadir.

Hamzaning ushbu g'azalida qalam obrazi insonning hayoti va jamiyatdagi o'rni orqali bosqichma-bosqich rivojlanadi. Qalam dastlab bilim va ma'rifat vositasi sifatida, so'ng esa insonning ijtimoiy va shaxsiy kamoloti uchun hal qiluvchi vosita sifatida tasvirlanadi. Bu obraz orqali Hamza nafaqat ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib qiladi, balki qalamning qudrati orqali inson hayotini o'zgartirish imkoniyatini ham ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.K.Nurmuhammedov, Adabiyot nazariyasi, -Toshkent: 1979-yil, B-20.
2. O'zbek adabiyoti masalalari, -Toshkent: 1962-yil, B-220.
3. Dilrabo Mingboyeva, Timsollar tilsimi. Toshkent: Adabiyot 2022-yil, B-116.
4. Ulug'bek Hamdam. Badiiy tafakkur tadriji. Toshkent: 2002-yil, B-8.
5. Laziz Qayumov, Asr va Nasr, -Toshkent: 1975-yil, B-88.
6. Hamza Hakimzoda Niyoziy, Uzilgan chechaklar, -Toshkent: 1986-yil, B-22
7. Hamza Hakimzoda Niyoziy, Devon, -Toshkent: 1988-yil, B-55.
8. S.Mirzayev. XX asr o'zbek adabiyoti. Toshkent: B-128.
9. Abdulla Sher. Estetika.-Toshkent: O'zbekiston.2014. B-224.